

האם הקהילה החרדית תוכל לשרת בצבא ולהישאר חרדית?

ארי סינגר¹

ראשי פרקים:

מבוא: סוגיית השירות בעקבות מלחמת "חרבות ברזל"

סוגיות יסוד בהשקפה חרדית

אתגר ההתבדלות: נסיון לפתרון

"מטרת צה"ל לחלן את החרדים"

ערכי צה"ל

שיבת ציון והיחס למדינה

לפני סיכום: תורת ארץ ישראל

סיכום

מבוא: סוגיית השירות בעקבות מלחמת "חרבות ברזל"

עיקרו של מאמר זה נכתב עבור "מכון משגב" לביטחון לאומי ולאסטרטגיה ציונית, והוא עסק בצדדים המעשיים של גיוס חרדים לצה"ל. במאמר שלפנינו הרחבתי בטיעונים ובחסמים המרכזיים של הציבור החרדי לגווניו, תוך העמקה בעולם האמונות ודעות של הציבור החרדי, וניסיון להתמודד עם חסמים אלו "לשיטתם". במאמרי, איני דן בעצם הטענות על מעמד שבת לוי שלא יוצא למלחמה, תלמידי חכמים לא בעי נטירותא, תורה מגנא ומצלא, גדרי מלחמת מצוה של עזרת ישראל כשאין סנהדרין, ומתי מוציאים אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. אנסה להבין את הטענות לאי גיוס לעומק ועל איזה רקע נאמרו אפילו למי שאין תורתו אומנותו.

ראוי לציין כי הדיון הציבורי סביב גיוס החרדים התגבר מאוד מתחילת מלחמת "חרבות ברזל". בעיקר בשל שני שינויים משמעותיים שהתרחשו בעקבות המלחמה:

(א) הצורך בצבא גדול יותר וחלוקה הוגנת יותר של עומס השירות במערך החובה והמילואים.²

1 הכותב, בוגר ישיבת הגולן, תת אלוף, וקצין מילואים ראשי לשעבר.

2 איני משתמש בביטוי "חלוקת הנטל" בכוונה תחילה. בעיניי השירות הצבאי הוא זכות ולא נטל. כפי שלא נתבטא על גידול ילדים שהם נטל, כך איני מתבטא בדרך זו על השירות הצבאי. בהחלט יש עומס, ואת העומס צריכים לחלק

(ב) פסיקת בג"ץ מיום 25/06/2024 בהרכב מורחב של תשעה שופטי בית המשפט העליון, שקבעו פה אחד כי על הממשלה לפעול לגיוס מידי של צעירים חרדים. יש לציין שחוק הביטחון הקודם פקע כבר בתאריך 30/06/2023, אולם הממשלה הורתה לצבא שלא לנקוט צעדים מעשיים לגיוס בחורי ישיבה עד לתאריך 1/03/2024.

את הדיון בסוגיית גיוס החרדים ניתן לנהל בכמה רבדים: אידאולוגי, חוקי, סוציולוגי ופרקטי. כמו כן אפשר לצמצם את הדיון לשירות הצבאי, ואפשר להרחיב את הדיון מעבר לשירות הצבאי אל השירות הלאומי או האזרחי, ואף לשילוב החרדים בשוק העבודה.

תמורות רבות עוברות על החברה החרדית בשנים האחרונות, ואת השאלה שבכותרת ניתן להמיר בשאלות דומות לגבי תופעות נוספות העוברות על הקהילה החרדית, כגון השאלות בדבר הקהילה החרדית הרוכשת השכלה אקדמית, או הקהילה החרדית העובדת בסביבה שאינה חרדית. כפי שיפורט בהמשך ישנם מאפיינים ייחודיים לקולא ולחומרא לנושא השירות הצבאי. כמו כן, עד היום היה נהוג להתייחס לכלל הדיונים כמשולבים, וכיום נראה כי הדיון לגבי הגיוס לצה"ל מתנהל, לפחות בחלק מהמקומות, באופן נפרד מהאחרים.

כותרת המאמר מתייחסת ל"קהילה החרדית" ולא לרמת הפרט. בעבר שירתו בצבא חרדים רבים, והניסיון מראה כי חייל חרדי יכול להתגייס חרדי, להשתחרר חרדי ולחזור לקהילה שלו חרדי כבראשונה, בייחוד אם הוא מתגייס בגיל מאוחר כנשוי ל"צורך פרנסה". השירות הצבאי יכול להיות המקום שבו הוא רוכש מקצוע לחיים, ולחילופין גם יאפשר לו לצאת ולעבוד לאחר התקופה בה "שילם את חובו לחברה".³

מאמר זה מתייחס לקהילה החרדית כמקשה אחת, אולם בשיח מעשי מול הקהילה החרדית נכון להבחין בין תתי המגזרים בקהילה החרדית: ליטאים, חסידים, ספרדים וחב"ד. לכל תת מגזר יש מאפיינים ייחודיים כגון מקור הסמכות ההלכתית, השקפת העולם הכללית, היחס לפרנסה וגיל הנישואין שהם מאפיינים שישפיעו על הלגיטימציה לגיוס, על גיל הפוטנציאלי לגיוס וכן על המעמד האישי שלהם בתקופת השירות.

מעבר לתתי המגזרים הידועים עולה וצומח מעמד חדש של "חרדים חדשים". קהילה זו מתאפיינת בפתיחות לשירות צבאי, להשכלה אקדמית ולהשתלבות בשוק העבודה בעבודות

בצורה הוגנת יותר. בעקבות המלחמה והצורך בסד"כ גדול יותר, יש כוונה להאריך את השירות הסדיר, לרבות את גיל הפטור משירות מילואים, לפרוץ את הוראות הקריאה לשירות המילואים כפי שמופיעות בחוק המילואים, ואף לגייס בחזרה לשירות חיילי מילואים שקיבלו פטור משירות מילואים.

3 בהיעדר הסדרה בחוק למעמד "תורתו אומנותו", חלה חובת גיוס על כולם, באופן שאין הבדל מבחינה חוקית אם האדם יושב בישיבה או עובד לפרנסתו.

בעבודות הדורשות הכשרה אקדמאית, וכל זאת מבלי לוותר על הקפדה בקיום מצוות ובכל אורחות החיים. תת מגור זה, הוא צעיר בעיקרו, ללא הנהגה רבנית מסודרת, לפחות באופן גלוי, ומשוחרר מהטראומות ההיסטוריות ביחסים בין הציונות לחרדים, מה שאינו נכון לגבי ההנהגה הותיקה של הציבור החרדי, שחוו טראומות אלו על בשרם.

האתגר הגדול בעיניי, לפחות בעת הזאת, הוא היכולת לגרום לכך שהשירות הצבאי ייחשב למסלול לגיטימי, בעיני הקהילה החרדית, למי שאין תורתו אומנותו. מסלול לכתחילה, לא בדיעבד ולא כאנוס על פי חוק. ברור לי שזה לא יקרה מחר בבוקר, אלא רק תוך שנים מספר, במהלך מדוד ובסייעתא דשמיא.

שנים רבות מדי השיח בין הקהילה החרדית לבין הצבא היה שיח תועלתני הן מצד הצבא והן מצד הקהילה החרדית. "אנחנו צריכים חיילים, אתם צריכים פרנסה"; "מהי המכסה המינימלית על מנת להוריד את הבג"צ מהגב שלנו?" וכדומה היו משפטים שגורים בשיח זה. לא היה שיח אידאולוגי ורצון אמיתי לשלב ולהשתלב. אני מדגיש את הרובד האידאולוגי ולא מסתפק בשיח תועלתני; כי בעיניי, כמפקד, מה שמנצח מלחמות ומעניק את החוסן הנפשי לעמוד בקרב היא רוח לחימה הנובעת ממקום ערכי עמוק ולא שיח תועלתני מעין זה. "לגזרת הגיוס" בכפייה מצד המדינה יש ריח של גזרת "הקנטוניסטים" ברוסיה,⁴ ומצד הקהילה החרדית כל דחייה לגזרה זו היא בגדר "כל עכבה לטובה" ו"אקדומי פורענות לא מקדמין".⁵

לא נוכל לבנות מוטיבציה לשירות, ובוודאי לא לשירות קרבי, בלי לבנות קומה אידאולוגית חרדית (בלשון החרדית: "השקופה", השקפת עולם). אין לצפות שחייל ימסור את נפשו, אם השירות שלו הוא רק "לצורך פרנסה" וכעניין שבדיעבד. הקומה האידאולוגית נדרשת גם להתמודדות עם סוגיות ערכיות והלכתיות המתחדשות והעולות במהלך השירות, בייחוד בדיני המלחמה הן בדרג הטקטי לחייל הבודד והן ברמה האסטרטגית בניהול צבא על פי מוסר המלחמה היהודי. בסופו של דבר זוהי "דרך ארוכה שהיא קצרה" לשילוב הקהילה החרדית בצה"ל באופן משמעותי.⁶

4 "הקנטוניסטים" היו ילדים יהודים שנחטפו באכזריות ובכוח על ידי הרשויות ברוסיה של המאה ה-19 מבית הוריהם, "חונכו" בבתי איכרים נוצרים, שעשו הכול על מנת להעבירם על דתם, רדו בהם קשות והעבירו אותם בפרך עד שהגיעו לבגרות, וגויסו לצבא הרוסי ל-25 שנות שירות, ללא אפשרות לשחרור מוקדם. רבים מהם מתו לפני שהגיעו לגיל גיוס, ורבים מהם מתו במהלך השירות הצבאי עצמו ולא בהכרח מנפילה בקרב.

5 ביטוי המיוחס לראשונה לחיד"א, וכן היה בשימוש של הרבי מליובביץ' ברבות מאיגרותיו (אף על פי שלא מצא לו מקור ישראלי. אגרות קודש א תרצ"ט).

6 במסכת עירובין (נג, א) סיפר ר' יהושע בן חנניה: "פעם אחת הייתי מהלך בדרך, וראיתי תינוק יושב על פרשת דרכים. אמרתי לו: באיזה דרך נלך לעיר? אמר לי: זו קצרה וארוכה וזו ארוכה וקצרה, והלכתי בקצרה וארוכה. כיון שהגעתי לעיר מצאתי שמקיפין אותה גנות ופרדיסין, חזרתי לאחורי. אמרתי לו: בני, הלא אמרת לי קצרה?

תנאי הכרחי להצלחה הוא הבנת יסודות ההשקפה החרדית והיכן יסודות אלו מתנגשים, או צפויים להתנגש, עם השירות הצבאי ועם ערכי הצבא כפי שהם מועברים במהלך השירות של החייל הרגיל המתגייס לכלל צה"ל.

לא אתמודד במסגרת מאמר זה עם עצם הטענות בעד ונגד גיוס בני ישיבות על פי ההלכה. רבים וטובים ממני שתורתם אומנותם עסקו בסוגיות אלו. טענה נוספת שלא אתמודד איתה היא "מדוע הציונות הדתית (על גווניה) יכולה להתגייס ואתם לא?". בירור הטענה השנייה ידרוש להרחיב ולהעמיק בהבדלים הקיימים בין הציבור החרדי לציבור הדתי לאומי, ובייחוד אלה מהציבור הדתי לאומי המשתדלים להקפיד על קלה כבחמורה לא פחות מחבריהם.

יסודות ההשקפה החרדית מקיפים יותר מעיסוק בסוגיות הטכניות הנידונות דרך קבע בסוגיית גיוס חרדים, כגון: הקפדה על אוכל בכשרות מהודרת, זמני תפילה וזמני לימוד תורה במהלך השירות הצבאי, "קדושת המחנה" והפרדה בין המינים במחנה הצבא.⁷ בנושאים אלו אין הבדל בין חרדים לבין חלק גדול מהציבור הדתי לאומי הבוחר להתגייס לצבא.⁸ באופן כללי ניתן לומר שההבדל הבולט בין הציבור החרדי לציבור הדתי הלאומי הוא סביב תפיסת המדינה והערך של מוסדותיה מעבר לתפקידם הפונקציונלי.

סוגיות יסוד בהשקפה חרדית

ישנן כמה סוגיות יסוד עליהן יש לתת את הדעת, ולדעתי בהן צה"ל צריך לטפל באופן יסודי, כדי להגיע למצב בו השירות הצבאי יהיה מסלול שיכול להיתפס כלגיטימי מלכתחילה לחרדים שאין תורתם אומנותם. בפרק זה אעלה בקצרה כמה מהן, וארחיב בסוגיית ההתבדלות שהיא יסוד מרכזי בהשקפה החרדית.

אמון

בראש ובראשונה צריכים לבנות אמון בין "הצבא" לבין הקהילה החרדית. את המילה "צבא" שמתי במירכאות, כי בסופו של דבר מדובר על מפקדים בשטח, שנדרשים לממש את פקודות הצבא ואת ההנחיות שעלו בסיכומי הדיונים, עליהם התחייב הצבא. מפקדים מתחלפים כל

אמר לי: ולא אמרתי לך ארוכה?".

7 על פי פקודת השירות המשותף: דרישה לא להשתתף באירוע "שיש חשש סביר למגע גופני, לייחוד או לפעילות בלבוש חשוף". גם כיום חייל חרדי מוחרג מפקודת השירות המשותף. לגבי השתתפות בטקסים ממלכתיים ויכולת לדרוש סביבת עבודה מגדרית, גם אם אינו משרת ב"יחידה לוחמת".

8 אמנם הלכה למעשה כשיש התנגשות בין שתי מצוות שאי אפשר לקיים את שתיהן יחד, וצריכים לבכר מצווה אחת על מצווה אחרת, ייתכן שפסיקת או הדרכת רב חרדי תהיה שונה מפסיקתו של רב ציוני דתי.

שנתיים שלוש, ובתרבות הצבאית, לצערי, אין תמיד רצף בנורמות ובהנחיות של מפקדים. גם אם יעגנו את כל ההנחיות בפקודות מטכ"ל, אין זו ערובה לקיום פקודות אלו. לכן על צה"ל להקים גוף בקרה, תחקור ולמידה, לבחינת מימוש ההנחיות ועדכון במידת הצורך, ובמקרים חריגים אף לטפל משמעתית במי שאינו מקיים את הפקודות.

עולם התורה

חשוב מאוד להבין שגיוס חיילים מהקהילה החרדית לשירות צבאי לא יצליח, אם בעיני הציבור החרדי ייתפס הגיוס כפגיעה ב"עולם התורה" ובמי ש"תורתו אומנותו", כמופיע ברמב"ם ובשולחן ערוך.⁹ חוקי גיוס ושירות צבאי שייתפסו כפגיעה בעולם התורה, יהיו מוקצים מחמת מיאוס או לכל הפחות מצווה הבאה בעבירה בעיני הקהילה החרדית, וסופם להיכשל.

שמירת תורה ומצוות ואווירה

כפי שכתבתי לעיל, תנאי הכרחי ולא מספיק לשירות חיילים מהקהילה החרדית תהיה היכולת לשמירת תורה ומצוות כפי הנהוג בקהילות השונות של הציבור החרדי. לא נוכל לגייס חיילים מקהילה חרדית, אם השירות יהיה כרוך ברפיון בקיום המצוות והמנהגים השונים בכל קהילה (כגון טבילה במקווה,¹⁰ או יציאת השבת לפי השיטה המחמירה של רבינו תם).¹¹

צה"ל והרבנות הצבאית אינם יכולים להחליט על דעת עצמם מהו מנהג ראוי, ומתי הוא נדחה בגלל צורך גדול או שעת הדחק. האיזונים בין הצורך הרוחני לצורך הצבאי יצטרכו להיעשות בהידברות עם פוסקי הדור של הקהילה החרדית. במבט אופטימי, אם פסק ההלכה יגיע מפוסק מוסכם הנחשב ל"גדול" בעיני רוב ניכר של החוגים החרדיים (ויש מספר מצומצם כאלה), יש סיכוי סביר להניח שכולם יקבלו זאת ויסכימו לכך.

9 רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פי"ג הי"ג: "ולא שבט לוי בלבה, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם, אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו, לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשהו האֱלֹהִים, ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים, אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעוה"ז דבר המספיק לו, כמו שזכה לכהנים ללוים. הרי דוד ע"ה אומר: ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי". שו"ע יו"ד רמג, ב: "ודוקא תלמידי חכמים שתורתם אומנותם, אבל אין תורתם אומנותם, חייבים. ומיהו אם יש לו מעט אומנות, או מעט משא ומתן להתפרנס בו כדי חייו ולא להתעשר, ובכל שעה שהוא פנוי מעסקיו חוזר על ד"ת ולומד תורה, נקרא תורתו אומנתו. הגה: ואין חילוק בין שהוא תופס ישיבה או לא, רק שהוא מוחזק לת"ח בדורו שיודע לישא וליתן בתורה, ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים". איני דן בשאלת השייכות של פסק זה לפטור משירות צבאי במלחמת מצווה, אלא בשאלה כיצד נתפס הדבר בעיני הקהילה החרדית.

10 צה"ל נגד החב"דניקים: לא תקבלו ב'חשמונאים' מקווה <https://ch10.co.il/news/964416>, 18/02/2025

11 מנהג ישראל תורה היא. רש"י ספר הפרדס, שח.

מעבר ליכולת המעשית להקפיד בשמירת תורה ומצוות במסגרת השירות הצבאי כפי ה"סטנדרט" החרדי, יש לוודא קיום של אקלים ואווירה חרדיים. הדבר חשוב לא פחות ואולי אף יותר. יצירת אקלים של "אווירה חרדית" מהווה את תפיסת המסגרת הצבאית החרדית, כמקום שהוא בית שאינו מנותק מהחרדיות.

דעת תורה "ככל אשר יורוך"

הציבור החרדי נשמע לגדולי הדור, כל קהילה וגדוליה. צה"ל צריך לבנות ערוצי תקשורת, חלקם גלויים וחלקם סמויים, עם גדולי הדור. בשנים הקרובות לא יהיה ריאלי לצפות לתמיכה גלויה של ה"גדולים", אבל יש גם רבנים חרדים שידעו בתוך הקהילה ובהדרכה פרטית (גם לפרטים רבים) לתת "הכשר" לגיוס לצבא.

הרבנות הצבאית, שהיא הפוסקת בכל עניין בצבא, תידרש לגייס רבנים חרדיים ליחידות החרדיות שיקומו, ולדעת להתייעץ עם רבנים חרדים בסוגיות של מדיניות הלכתית, מה שפחות נחוץ עם חיילים מהציבור הדתי לאומי, המקבלים לרוב את מרות הרבנות הצבאית. גם כיום יש קשרים טובים בין הרבצ"ר לפוסקים החרדיים, וקשרים אלו אף התחזקו בעקבות המלחמה, בייחוד סביב סוגיות סבוכות בנושא החללים.

התבדלות והסתגרות

כל הנקודות הנ"ל הן סוגיות משמעותיות, אך אין ספק היסוד המרכזי בהשקפת העולם החרדית הוא ההתבדלות וההתכנסות כחברה סגורה, הנשמרת מהשפעות חיצוניות, שעלולות לפגוע בדבקותם בתורה ובמצוות, בראת שמיים ובמידות. את הצורך להתכנס כקהילה סגורה מול העולם המאיים יונק הצעיר החרדי מגיל צעיר. תפיסת ההתבדלות, ביסודה, איננה חידוש של הדור האחרון. זוהי לוגיקה פשוטה הגורסת כי כאשר "בחוץ" יש סכנה, הרי שכדי להינצל ממנה יש להתכנס ולהסתגר, כלשון הפסוק בספר ישעיה (כו, כ) "לֵךְ עִמִּי בְּחֶדְרֶיךָ וּסְגֵר דִּלְתְּךָ בְּעֶדְךָ חֲבִי כְּמַעֲט רָגַע עַד יֵעָבֵר זָעַם". הצורך בהתבדלות נכון לכל מי ששייך לחברה החרדית, בין אם תורתו אומנותו ובין שאין תורתו אומנותו, וזהו יסוד מוסד בהשקפת העולם החרדית לגווניה. המקור לקשר בין קדושה והתבדלות מופיע בתורה: "וְהִיִּיתֶם לִי קְדָשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' וְאַבְדֵּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לְהִיּוֹת לִי" (ויקרא כ, כו), ומפרש רבינו בחיי בפירושו לתורה:

חכמת התורה חייבה לנו להיותנו מובדלין במאכלנו ובמשנתנו ובמלבושנו, ומתוך שאנו מסוגלין (=מאופיינים ושונים) במצוות התורה הם מקנאים בנו, ומתוך קנאתם ישנאו אותנו.

אומנם ההתבדלות בפסוק זה נאמרת על התבדלות מאומות העולם, וכן רוב המקורות שאביא

להלן, אך אין צורך במאמץ דרשני גדול מדי על מנת לכלול תחת מטריה זו את כל מי שאינו הולך בדרכי התורה, ומהווה סכנה למי שרוצה ללכת בדרך התורה.

על השנאה של הרחוקים מתורה ומצוות לתלמידי חכמים מסופר במסכת פסחים:

אמר רבי אלעזר: עם הארץ אסור להתלוות עמו בדרך, שנאמר: "כִּי הוּא חַיִּיף וְאַרְךָ יָמָיו" (דברים כו). על חייו לא חס על חיי חבירו לא כל שכן?... אמר רבי עקיבא: כשהייתי עם הארץ, אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור! אמרו לו תלמידיו: רבי, אמור ככלב. אמר להן: זה נושך ושובר עצם, וזה נושך ואינו שובר עצם.¹²

מרחיק לכת עוד יותר החת"ם סופר בפירושו לתורה:

"וְאַבְדֵּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לְהָיוֹת לִי" (ויקרא כ, כו) פירש רש"י: "ואם לאו, הרי אתם לנבוכדנצר וחבריו". פירוש אפילו ישראל עושים רצונו של מקום, רק אינם מצויינים להיות נבדלים וניכרים בין העמים, הנה העולם נידון בתר רובו, המיעוט ישראל בטלים ברוב עולם חס ושלום. אך דבר הניכר אינו בטל, על כן אם אינם נבדלים ואינם ניכרים, הרי הם נידון חס ושלום ככל אומות העולם (שנת תקצ"א).

רעיון ההתבדלות אף נפסק להלכה ברמב"ם בהלכות דעות (ו, א):

דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו, ונוהג כמנהג אנשי מדינתו. לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים, ולישב אצל החכמים תמיד, כדי שילמוד ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך, כדי שלא ילמוד ממעשיהם... וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים, ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה, ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים. ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה כמו זמנינו, או שאינו יכול ללכת למדינה שמנהגותיה טובים מפני הגייסות או מפני החולי, ישב לבדו יחידי. כענין שנאמר: ישב בדד וידום. ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישב במדינה, אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגם הרע, יצא למערות ולחוחים ולמדברות, ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים, כענין שנאמר: מי יתנני במדבר מלון אורחים.

את רעיון ההתבדלות ניתן להרחיב ולהעלות כמוסר השכל מסיפורי התורה ומחגי ישראל כפי שמצוי בדרשנות ובתקשורת החרדית. על פי המדרש "אברהם העברי" נקרא כך, כיוון ש"כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד" (בראשית רבה מב, ח). מסיפורו של נוח ניתן ללמוד שכאשר יש בחוץ "מבול" המפיל חללים (רוחניים) אנו נדרשים להתכנס לתוך תיבה סגורה

ושמורה כדי להינצל:

והמוסר השכל היוצא מפרשה זו, שיש בכוח האדם להתגבר על עצמו ועל ביתו, שלא יושפעו כלל מהנהגת העולם. כי בדור המבול היו כולם מושחתים עד שלא נשאר מהם עד אחד... וכבר כתבו כי התיבה היה למגן ולמסתור שלא ישטוף נוח במים הזידונים, שזה רמז על בתי כנסיות ובתי מדרשות, שהם התיבה שמציל האדם לקבוע עצמו שם לתורה ולתפלה, וכל שעה פנוי שאינו עוסק בפרנסתו, יש למצוא מקומו בבית המדרש. כי רק לימוד התורה מצלת מהיצר הרע.¹³

כיוצא בזה אנו חוגגים בחנוכה את נס פך השמן הטהור, פך שמן קטן שהיוונים לא הצליחו לטמא:

נס פך השמן בימינו הוא עולם הישיבות, בתי הכנסת ובתי המדרש. יהודים יראי ה' וחושבי שמו. זהו פך השמן הטהור בחותמו של כהן גדול שנשאר לנו לפליטה גם בזמנים קשים מנשוא, גם כאשר "החושך יכסה ארץ וערפל לאומים"... כאשר התרבות החילונית חוגגת, ומעבירה את העם על דעתם ועל דתם, אך פך השמן הטהור מצוי גם היום למרות הכל.¹⁴

לדעתי כאן מונח המוקש היסודי והגדול בשילוב חרדים בצבא. רעיון החרדיות המבוסס על התבדלות הוא הרבה מעבר לדקדוק בקיום מצוות או לימוד תורה. בדברי ה"חת"ם סופר" שהבאתי לעיל נכתב ש"אפילו עושים רצונו של מקום", כלומר מקיימים תורה ומצוות, עדיין יש חובה להיות מובדלים וניכרים, כי "דרך העולם שהמיעוט מתבטל ברוב, אלא אם כן הוא ניכר".

רוח הצבא סותרת לחלוטין את רעיון ההתבדלות. לחיילים יש תלבושת אחידה, תספורת אחידה, לכידות יחידתית ולכידות משימתית. המצפן הערכי של צה"ל הוא על פי מסמך רוח צה"ל שחלק מהמונחים בו זרים, במקרה הטוב, ובמקרה הרע סותרים לכאורה את התפיסה החרדית. התוכניות החינוכיות של הצבא הן אחדות, ונועדו להגביר את הקשר בין החייל למדינה ולמוסדותיה. בעיני הצבא, ובצדק, לוחם הוא לא רק איש טכני מומחה במקצוע הצבאי הספציפי, אלא איש אשר רוח לחימה בו והוא חלק ממערכת שלמה על ערכיה ותפיסותיה המהותיות.

אתגר ההתבדלות; ניסיון לפתרון

את הפתרון לבעיית ההתבדלות אציע בהשאלה ממדרש חז"ל העומד על כך שבני ישראל נבדלו מן המצרים, ובזכות התבדלות זו נגאלו:

ויהי שם לגוי גדול עצום ורב" (דברים כו, ה), מלמד שהיו ישראל מצויינים שם שהיה מלבושם

13 שמן ראש, רבי אשר אנשיל כ"ץ (אב"ד ור"מ דקהל יראים וויען), פרשת נח

14 אלה הם מועדי, הרב אליעזר שלזינגר, עמ' שפה.

ומאכלם ולשונם משונים מן המצריים. מסומנין היו, וידועין שהם גוי לבדם, חלוק מן המצריים.¹⁵

עיקרון ההתבדלות לובש כאן כמה צורות יסוד ומאפיינים: לבוש, מאכל ושפה. יהיה מי שיטען שאין הנידון דומה לראיה, אך למיטב הבנתי יש כאן עקרונות של מאפיינים זהותיים הנכונים לכל בידול נצרך.

לבוש - יש להקפיד על חזות חרדית, כיפה שחורה (לא סרוגה) כחלק מה"מדים" של חייל חרדי (ואולי אף להנפיק כיפה שחורה כמק"ט צבאי). גידול זקן ופאות לנוהגים כך, הוצאת פתילי הציצית מחוץ למכנסיים לנוהגים כך. יש לשקול, במידת האפשר, היתר לבוש מיוחד לשבת.¹⁶ במקומות שנהוג שלסעודת שבת מגיעים על מדי א' יש לאפשר לחייל החרדי ללבוש בגדי שבת (חליפה, כובע, חולצה לבנה, מכנסיים שחורים).

מאכל - יש לאפשר הקפדה על אוכל בכשרות מהודרת כנהוג בחברה החרדית.

שפה - מעבר להקפדה יתרה על דיבור נקי דבר שהיה ראוי שינהג בכלל זה"ל, קיימת שפה ישיבתית וסלנג חרדי ("שיבשע שפראך"). סביר להניח שעם הזמן ייווצר סלנג חרדי צבאי שיש לעודד אותו (אולי נקרא לזה "שיבשע מיליטרישע שפראך"). כפי שציניתי לעיל, את רוח זה"ל יש לתרגם ל"לשון" חרדית, שאינה זרה למי שצמח בבית המדרש ובציבור החרדי (ראה נספח ב).

במדרש אחר אנו מוצאים עניינים נוספים שבזכותם נגאלו: "שלא שינו את שמותם, ולא שנו את לשונם... ולא נפרצו בעריות".

שלא שינו את שמם - אמנם אין חשש ש"שמואל יצחק" ישנה את שמו ל"אדם" או ל"נמרוד", אבל שמו של אדם הוא מהותו וזהותו ואותה צריך לשמור. צריכים לוודא שפועלים באופן פרו אקטיבי לחזק (ולא רק לשמר) את הזהות החרדית. על זה, כקומת בסיס, לבנות קומה נוספת של חייל ושל לוחם. לעולם לא נוכל להצליח בבניית קומה נוספת של חייל ולוחם עז, באדם שזהות הבסיס שלו מעורערת.

שלא נפרצו בעריות - המנטליות של החברה החילונית רחוקה מרחק שנות אור מזו של החברה החרדית, גם אין זה רלוונטי מה היא חושבת על חברתה. הצבא מחויב לשמור באופן קפדני

15 מדרש פסיקתא זוטרתא בפרשת כי תבא. פירוש המילה "מצויינים" בהקשר הזה הוא: ניכרים, separate/ distinguished, ולא excellence.

16 במבט ראשון האפשרות ללבוש בגדי שבת בתוך מחנה צבאי יכולה להיראות כדרישה זרה לצבא, אבל בעבר כשהייתי חייל בן ישיבה לפני כארבעים שנה היה נהוג שבלייל שבת ניתן להגיע עם חולצה לבנה. בנוסף, יש פעילויות שונות או אירועים שונים גם בצבא שבהם ניתן ללבוש בגדים אזרחיים או על חצי ב'. התכלית של לבישת בגדי שבת במקרה הזה שווה את החריגה מפקודות הצבא.

על הקודים של החברה החרדית במסגרות הנפרדות שלהם, קודים הכוללים הפרדה מגדרית וכללי צניעות, כולל שימוש בפלאפון "כשר" או מושג ומסונן בלבד.¹⁷

אני מאמין שההצעות שנכתבו לעיל יכולות לענות על הצורך בחיזוק הזהות החרדית וביסוס אווירה חרדית בשירות הצבאי באותן מסגרות נפרדות. הצעות אלו נותנות לאותן מסגרות נפרדות מענה על הצורך ב"התבדלות", בצד היותן חלק ממערך צבאי כולל. נוסחה של היבדלות בצד שותפות הוא מערך שיכול להראות כי החרדים יכולים להיות מרכיב משמעותי בסדר"כ הצה"לי ולהישאר חרדים. ובלשון המדרש: להיות "מצויינים" (תרתי משמע) וניכרים בתוך הצבא.

"מטרת צה"ל לחלן את החרדים"

בחודשים האחרונים טענה זו נשמעת כנימוק לכך, שגם מי שאין תורתו אומנתו אסור שיתגייס לצבא. טענה זו היא בבואה של טענה רחבה יותר על כך שמטרת הציונות היא עקירת היהדות. אומנם הויכוח על הציונות מתאים יותר לסוף המאה התשע עשרה ולא למדינה הקיימת מעל לשבעים שנה, שעולם התורה פורח בה בכמות שלא הייתה קיימת מעולם. על כל פנים טענה מעין זו נשמעת חדשים לבקרים. כך לדוגמה בדברי ראש ישיבת יד אהרן, הרב יהושע אייכנשטיין:

צריכים להבין שמה שרוצים פה לגייס את בני הישיבות זה לא אמיתי, לא בגלל ביטחון המדינה. זה לא נכון. זו מגמה אמיתית כדי לחלן אותנו. זו המטרה האמיתית של הדבר. ואני רוצה להסביר משהו. אנחנו קיבלנו את המדינה ואת ההכרה במדינה. החזון איש כך הכריע. אבל אף פעם לא קיבלנו את הדת של המדינה. יש שתי דתות פה במדינה. יש דת אחת שקוראים לזה ציונות, שרוצים להקים עם חדש. יש עוד מגמה בשנים האחרונות של מה שקוראים ליברליזציה, פרוגרסיביות. זה הפך להיות דת. ומי שיש לו דת היא עומדת מעל כל דבר.

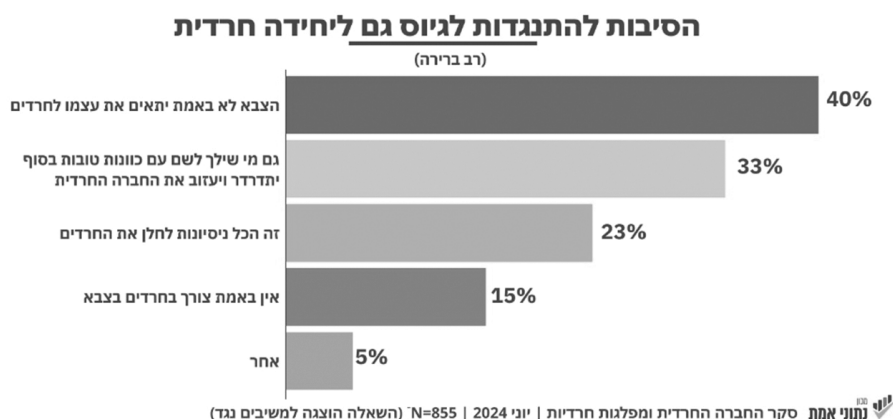
המטרה של המדינה, המטרה של הצבא היא להקים עם חדש. זו הייתה המטרה הראשונה. אנחנו אף פעם לא קיבלנו את המושג הדת הציונית. קיבלנו הכרה שיש מדינה, חיים במדינה, משתתפים במדינה, הולכים בכנסת ואפילו משתתפים בממשלה, אבל אנחנו אף פעם לא קיבלנו את הדת של ציונות. ואף כמובן אף פעם לא קיבלנו את הדת של ליברליזציה. שכל מה של היום הדת החדשה של השמאל זה להיות ליברלי. פרמיסיביות, מתירנות והכול. אף פעם לא קיבלנו את הדבר הזה.¹⁸

עמדה זו עולה גם משיחה שהתקיימה בין הרב יצחק יוסף (הרב הראשי לשעבר) לבין הרב מאיר צבי ברגמן (חתנו של הרב שך וזקן מועצת גדולי תורה) על כך שמטרת הצבא לחלן 50%

17 כמו, להבדיל, חברות הייטק המחייבות את עובדיהן להגיע לעבודה עם טלפון ללא מצלמה.

18 <https://www.kikar.co.il/haredim-news/sqsklh>

מהחרדים.¹⁹ החשש מגיוס לצבא עולה גם מסקר שהתפרסם בכיכר השבת ביוני 2024 כדלקמן.²⁰ קשה לומר שצה"ל רוצה לחלן את חייליו, אבל אין להתכחש לכך שהוא בהחלט רוצה לחנך

את חייליו. צה"ל הוא בין הצבאות המערביים היחידים שיש להם "חיל חינוך", חיל שמזכיר דווקא צבאות במדינות טוטליטריות, בהן היה מרכיב משמעותי של אינדוקטרינציה. אמנם הצבא השתנה מאז ימי קום המדינה, אבל עדיין יש רבים בצבא שרואים בו "כור היתוך", כפי שניסח זאת בן גוריון:

בכור ההיתוך של אחוה יהודית ומשמעת צבאית יצורף בליל האדם הזורם מגלויות נכר, יזוקק ויטוהר מסיגיו הזרים הנפסדים, ימחקו המחיצות העדתיות, ותחושל אחדות נאמנה של אומה מחדשת נעוריה, יונקת מעבר עתיק יומין, גדול עלילה ורב מאבקים, נבנית ומתעלה בעבודה חלוצית ובת חורין, נאזרת ברוח גבורה, עוז ותעצומות, וצמודה לחזון אחרית הימים, שהגיעה תקופת ביצועו.²¹

לאחרונה הציע יאיר גולן לחנך מחדש את חיילי הציונות הדתית ש"לא גדלו עם חינוך לדמוקרטיה".²² אפשר להניח ש"על הדרך" הוא ירצה "לחנך" גם את הציבור החרדי, שגם הם לא זכו ל"לאזרחות דמוקרטית, לאזרחות ליברלית, ולאזרחות שתואמת מדינה באלף

19 הקלטה מ-01/25/2025 <https://bshch.blogspot.com/2025/01/50.html?m=1>.

20 <https://www.kikar.co.il/security-news/sfoqdv>

21 בן גוריון, "יעוד ויחוד" - הרצאה על חינוך וצבא והעם בפיקוד הגבוה של צה"ל, י"ט בניסן תש"י, 6.4.1950.

22 <https://www.c14.co.il/article/905340>

השלישי" כלשוננו:

מה שצריך לקרות זה להכיר בכך שהרבה מאד מאנשי הציונות הדתית, שחלקם זכו לחינוך לאומני קיצוני, יקבלו מסע תיקון בתוך צה"ל. אם צה"ל רוצה להתמודד עם בניית דור העתיד הוא חייב להעביר לכל חייל וחיילת חינוך לאזרחות דמוקרטית, לאזרחות ליברלית ולאזרחות שתואמת מדינה באלף השלישי. מאד פשוט. צה"ל זו מערכת חינוך אדירה. אני אומר לרמטכ"ל ואמרתי לו את זה בארבע עיניים, שצריך לעבור לנוהל ברור: בצה"ל אין חייל שלא משלימים לו במסגרת שירותו חינוך לדמוקרטיה. אין חייל שלא מקבל חינוך לדמוקרטיה. כי החיילים מגיעים מכל מיני מקומות ולא דווקא זוכים לבסיס אזרחי ראוי. לא דווקא הם זוכים לבסיס אזרחי שמאפשר בניית חברה אזרחית בריאה. צה"ל ישלים את זה כמו שהוא משלים הרבה דברים אחרים.

משני הציטוטים שהבאתי לעיל, מן העבר ומן ההווה, מובן מאוד שחששות החרדים מהשירות הצבאי ומהאג'נדה הנסתרת של הצבא (בהיעדר אמון) אינם מופרכים כלל וכלל. כל תוכנית לשילוב חרדים שתממש את ההתבדלות רק באופן טכני, ביכולת לקיים מצוות ובהפרדה פיזית על ידי בניית גדרות פיזיות, לא תצליח!

מעבר להפרדות הפיזיות הדרושות לשמירת הצניעות בסטנדרט המקובל בציבור החרדי, יש לוודא שתהיה לחיילים החרדים אווירה חרדית במהלך השירות. התוכנית הרוחנית המלווה צריכה להיות ב"שפה חרדית" (לא "מזרחניקית" וגם לא חרד"לית) ומאשרת על ידי "ועד הרבנים". תוכנית זו תחייב לא רק את מפקדי המסגרת החרדית, אלא גם את הרבנות הצבאית ואת חיל חינוך, כשהם באים בממשק עם חיילים חרדים. "תכני החובה" של חיל חינוך חייבים לעבור התאמה בהשמה לחיילים החרדים.

ערכי צה"ל

כמו בצבאות רבים אחרים גם לצה"ל יש קוד אתי המופיע במסמך "רוח צה"ל". מסמך זה נכתב לראשונה בשנת 1994 ועודכן בשנת 2000. יש בו שני סוגי ערכים: ארבעה ערכי היסוד, ולאחר מכן עשרה ערכים נוספים. שלושת ערכי היסוד הראשונים הם: הגנת המדינה, אזרחיה ותושביה, אהבת המולדת ונאמנות למדינה, וכבוד האדם. בשנת 2022 התווסף ערך יסוד נוסף: ממלכתיות. עשרה הערכים הנוספים מסודרים לפי סדר א"ב חוץ מהערך הראשון: דבקות במשימה וחתירה לניצחון, שהוא ערך מוביל.

ערכי צה"ל בלשון חז"ל	ערכי צה"ל
דבקות	דבקות במשימה וחתיירה לניצחון
נושא בעול עם חברו	אחריות
מעמידו על האמת (בדיבורו)	אמינות
אוהב את המישרים (במעשיו)	דוגמה אישית
ונשמרתם מאוד לנפשותיכם	חיי אדם
קדושת המחנה	טוהר הנשק
המכוון את שמועתו (ומעשיו)	מקצועיות
המכיר את מקומו	משמעת
אהבת הרע	רעות
שליחות	שליחות

בעקבות המלחמה נשמעים קולות גם בקרב הציונות הדתית שיש לעדכן את ערכי צה"ל. עיקר התרעומת נובע מהשימוש המוטעה של ערכי צה"ל לקידום אג'נדה פרוגרסיבית בצבא, ולראיה מצביעים על מחבר הגרסה הראשונה - פרופ' אסא כשר. כנגד טענה זו אין לנו אלא מה שעניינו ראוות. במסמך עצמו אין שום דבר "חילוני" או "מחלן". באופן מפתיע, אפילו המילה "ציונות" אינה מופיעה במסמך רוח צה"ל.

את ערכי צה"ל אפשר לתווך כאמור לעיל לערכים ומונחים בלשון חז"ל, שרובם לקוחים מפרק "קנין תורה" שבמסכת אבות. יתרה מזאת, למי שישב באוהלה של תורה יש למושגים דבקות, שליחות ונצח (שהוא השורש של המילה ניצחון) משמעות גדולה מאוד. גם מושג "כבוד האדם", שהוא אחד מערכי היסוד, מוכל במושג רחב יותר של "כבוד הבריות" המופיע בחז"ל.

חריג ברשימת הערכים הוא ערך "טוהר הנשק". מושג זה התחדש על ידי ברל כצנלסון בשנת 1939 בעקבות פרעות תרצ"ו-תרצ"ט במרד הערבי הגדול. למי שבא מבית המדרש יש במושג זה סתירה פנימית. חרב הרי הוא כחלל, ולכן הוא אבי אבות הטומאה, שהיא ההפך מטהרה. הייתי מחליף את הערך "טוהר הנשק" בערך "קדושת המחנה", על פי דברי הרמב"ן בפרשת כי תצא:

והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה, כי יאכלו כל תועבה, יגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה, הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב. ועל כן הזהיר בו הכתוב, ונשמרת מכל דבר רע.

קדושת המחנה בהגדרה של הרמב"ן מרחיבה את דמות הלוחם מעבר להגדרה של טוהר הנשק:

"החייל ישתמש בנשקו ובכוחו לביצוע המשימה בלבד, אך ורק במידה הנדרשת לכך, וישמור על צלם אנוש אף בלחימה. החייל לא ישתמש בנשקו ובכוחו כדי לפגוע בבני אדם שאינם לוחמים או בשבויים, ויעשה כל שביכולתו למנוע פגיעה בחייהם, בגופם, בכבודם וברכושם". שמירת צלם אנוש אינה דרישה רק מול האויב אלא גם בתוך המחנה!

יוצא מכל האמור לעיל שבמסמך הערכי המחייב של הצבא אין שום דבר שהוא "מחלן", ובתווך נכון ולא מורכב אין בעיה לחייל החרדי לאמץ את ערכי צה"ל כלשונם וכרוחם.

שיבת ציון והיחס למדינה

זה יהיה יומרני לסכם בפרק קצר את יחס החרדים למדינה. אף על פי כן אעשה זאת בקווים כלליים. מטרת הסקירה היא לנסות למצוא נקודות אידאולוגיות דרכן ניתן לבנות בבוא העת "השקפה" שתאפשר מבט אחר על מדינת ישראל, כך שתראה בעין יפה גיוס חרדים לצבא.

חזרת עם ישראל לארצו וקיבוץ גלויות היא עובדה שאין להתווכח עליה, ניתן להתווכח על המשמעות הרוחנית של עובדות אלו. להלן שלושה גישות שונות בעניין:

הגישה הראשונה היא גישתו של האדמו"ר מסאטמר, הרב יואל טייטלבוים.²³ כך לדוגמה הוא כותב בהקדמתו לספרו על "הגאולה ועל התמורה" שפרסם לאחר מלחמת ששת הימים:

ויש עוד בענין אומנם על הגאולה ועל התמורה. כי נודע מפי סופרים וספרים שבכל עת שנתעורר למעלה איזה פקידה לגאולתנו ופדות נפשנו, מתחכם השטן להחליף בגאולה של שקר, המביא צרה וצוקה וחשך ואפילה בעולם. ורמזו הרבינו גרשום זלה"ה במס' תמיד דף לב על מה שאמרו: שטנא נצח, כתב שם בפירושו וז"ל: אל תתמה ע"ז שהשטן הוא נוצח, שמתעה אותם ונותן להם גאולה, ולבסוף יורידם לגיהנם. והגם דלא מיירי שם בגמ' מענין של גאולה, לא מיניה ולא מקצתה, ראה זאת הר"ג זלה"ה ברוח קדשו, ורמזו לנו הדבר בדברו מענין ניצוח השטן ר"ל.

וכן היה אחר שסבלו אחינו בית ישראל צרות נוראות מהצר הצורר שבגרמני' ה' פקידה חזקה להגאולה וחטפה הסט"א בערמימות עמוקה, והחליפה בגאולה של שקר וכזב, שעל ידי שליחיו הציונים הטמאים ומטמאים את כל העולם כולו, והדתיים הנגררים אחריהם, שהמירו את לבבם של בני' בהשקר הנורא ודין גרמא דעצירה, שנתעכבה הגאולה כ"כ, כמו שהבאתי בספרי "ויאל משה" דברי חכז"ל המבוארים, שגאולה העתידה תלוי רק בזכות נטרונא, להמתין עד

23 הרב יואל טייטלבוים (יז בטבת תרמ"ז, 13 בינואר 1887 - כו באב תשל"ט, 19 באוגוסט 1979) היה האדמו"ר המייסד של חסידות סאטמר. מחבר הספרים "ויאל משה", "דברי יואל", "שו"ת דברי יואל", "על הגאולה ועל התמורה". נודע כמתנגד קיצוני ובלתי מתפשר של הציונות ואגודת ישראל. מילא תפקיד מרכזי בשיקום העולם החסידי לאחר מלחמת העולם השנייה.

ביאת המשיח, ולא לפנות לשום גאולה אחרת ח"ו טרם ביאת המשיח. וכפי הנראה גם עכשיו היה הפקידה לגאולה, אשר השטן מוסר נפשו לקטרג ע"ז בתחבולות נוראות, ועשה אשר זמם תמונה של אותות ומופתים לסמות עיני העולם.²⁴

מול גישה זו הרואה במדינת ישראל "מעשה שטן" אין מקום לדיון כלל, והפער בהשקפת העולם נראה בעיני בשר כפער שלא ניתן לגישור.

גישה שניה ניתן למצוא אצל הרב משה שטרנבוך, גאב"ד העדה החרדית.²⁵ הרב נשאל מדוע "לא נתפרש בספרי הקדמונים גלותנו ביד רשעי ישראל בדור האחרון". לפני תשובת הרב לשאלה, הוא הקדים להביא את דברי הרב יוסף זאב סולובייצ'יק (הגרי"ז), בהתייחסותו לתנועה הציונית. דברים שלמען האמת קשה לי מאוד להעלותם על הכתב:

הגרי"ז נענה בכאב ואמר: הרי הציונים הללו גרועים מהאס"אס, שהאס"אס אע"פ שהרגו ושחטו יהודים באכזריות, אבל היהודים שנהרגו ונשחטו על ידם נכנסו מיד לעולם הבא. ולעומת זאת הציונים הרשעים הללו, איבדו מהעולם הבא אלפי בני ישראל שבטהרן ובתימן ובמרוקו, וכן כאן בארץ ישראל החטיאו אלפי בני ישראל, והעבירו על דתם.

על רקע דברי הגרי"ז, תשובת הרב שטרנבוך נראית מפתיעה מאוד:

תקופה זו של הקמת המדינה לא קרויה "תקופת פורעניות" לפני ביאת המשיח, וכן לא קרויה "אתחלתא דגאולה", אלא יש לכנותה: "תקופת ניסיון", ולכן לא גילו הקדמונים את תקופה זו. משום שניסיונות אין מגלין לאדם קודם שבאים עליו, שאדרבה כל התגברות על הניסיון הוא דווקא מתוך ההעלם וחוסר הידיעה... אבל אם יגלו הניסיון קודם, אין זה בגדר ניסיון כלל. ומעיקרי הניסיון בהקמת המדינה הוא שיביאו יהודים מארצות שונות, ויעבירו במבחן בארץ ישראל, האם תקיפים הם להחזיק בתורה במצוות ובאמונתם. וכל זה הוא הכנה לחבלי משיח, וצריכים סיעתא דשמיא ותפלה לזכות לעמוד איתנים בניסיון... שבתחילה ישוב ה' את שבות עמו, לתת להם מקום דירה ואחיזה בארץ ישראל, לנסותם אם אכן ראויים הם לישיבת ארץ הקודש, לעבוד בה את ה', כראוי ליושבים בהיכלו של מלך. וכאשר נזכה לקיים רצונו יתברך ולהתקדש בחצרות ה', אז יעשה עמנו נסים ונפלאות כמאז, וישוב יקבצנו מכל העמים אשר הפיץ אותנו שמה. וזהו קבוץ גלויות האמתי אשר לו אנו מצפים ומתפללים דור דור.²⁶

24 על הגאולה ועל התמורה, עמ' כ

25 הרב משה שטרנבוך (נולד בכד בשבט תרפ"ו, 8 בפברואר 1926) הוא ראב"ד העדה החרדית, פוסק הלכה בולט ומחבר פורה. בין חיבוריו שתי סדרות חשובות: "תשובות והנהגות" וכן "מועדים וזמנים השלם".

26 תשובות והנהגות, תשעה באב עמ' שפ"ה. הרב יוסף זאב סולובייצ'יק היה רב העיר וראש הישיבה בבריסק. עלה לירושלים, ונחשב כמנהיג הציבור החרדי ליטאי ומתנגד תקיף לציונות.

גישה נוספת ניתן למצוא אצל הרב אשר זליג וייס בספרו "מנחת אשר" אגב דיון הלכתי בנוגע לסוגיה של הריגת חפים מפשע בזמן מלחמה:

אמנם הלכה זו לא מצינו בדברי הגמ' והפוסקים אלא בתנ"ך ובמפרשיו. וזאת משום שמאז חורבן בית מקדשנו וביטול מלכות ישראל לא היו שאלות אלה נוגעות למעשה, ומיעטו לעסוק בסוגיות אלה של מלחמה ואופן ניהולה, ובהכרח נתבסס על מלחמות ישראל כפי שמבוארים בתנ"ך ובדברי המפרשים לדורותיהם, בבואנו לקבוע מסמרות בסוגי זו.²⁷

התשובה מעלה את הצורך בפסיקת הלכה בנושאים שאין להם מסורת פסיקה, "מאז חורבן בית מקדשנו וביטול מלכות ישראל". לדבריו כמקורות לפסיקה המחודשת מחויבים להסתמך על התנ"ך ומפרשיו, שזה כמובן כנגד המקובל בדרכי פסיקת הלכה. אילו רב היה פוסק מהתנ"ך ומפרשיו בכל נושא אחר, כנראה היו מגדים אותו. הרב וייס כפי הנראה אינו רואה במדינת ישראל ובממשלת ישראל מלכות ישראל, וכנראה גם לא כאתחלתא דגאולה, אך הוא גם לא רואה במדינת ישראל עוד קהילה מקהילות הגלות, אלא חסד גדול שעשה עימנו הקב"ה, ובהתחדשות שלטון יהודי בארץ הקודש שבות וחזרות סוגיות רבות לדיון מחודש. כך משמע מתוך אגרת שכתב על לימודי השואה:

אך בעיקר יש להדגיש את התקומה המופלאה שזכינו לה בעקבות השואה ולאחריה. תחיית העם והיהדות היתה לנס גלוי. פעמים רבות שמעתי ממו"ר זצ"ל ומאבי מורי שליט"א זצ"ל ומאמי מורתי תליט"א שתבדלחט"א, דכאשר אותם אודים מוצלים מאש יצאו בחיים מן התופת, אחד מעיר ושנים ממשפחה, אף אחד מהם לא האמין שיש עתיד לתורה וליהדות, ובנס בתוך נס קמה וגם נצבה אלומת ישראל. ואותם העצמות היבשות נתקיים בהם: וראיתם ושש לבכם, ועצמותיכם כרשא תפרחנה (ישעיהו סו, יד). עם ישראל שב לארצו הקדושה לבנות ולהיבנות בה. הישיבות הקדושות וחצרות החסידים חזרו והיכו שורש וגדלו לתפארת, וכלל ישראל התנער מעפר הגיטאות ואפר המשרפות, והעלה אבר כנשרים, להאיר שבעתיים כאור הבוקר.²⁸

הרב אשר וייס משתייך לאותם חוגים חרדיים, שחרדיותם מתבטאת בדאגה לשמירת הצביון היהודי המיוחד, אך הם בהחלט קהילה הרואה בהקמת המדינה "תקומה מופלאה". המציאות של קיום המדינה מחייב ממילא לעסוק בהלכות ציבור והלכות מדינה, ובד בבד עם עיסוק זה תבוא להערכתו, במקרה או במאוחר, גם השתתפות בהגנה הגשמית על המדינה.

27 שו"ת מנחת אשר ח"ה עמ' ריט. הרב אשר זליג וייס (נולד בט' בניסן התשי"ג, 25 במרץ 1953) הוא מחשובי הפוסקים ומעבירי השיעורים כיום. מייסד וראש בית המדרש "דרכי תורה" ואב בית דין "דרכי תורה". משתייך לחסידות צאנז-קלויזנבורג.

28 מנחת אשר, אמונה וביטחון, עמ' קצ"ז

בניגוד לאדמו"ר מסאטמר שרואה במדינת ישראל מעשה שטן, והרב אשר וייס שרואה בשיבת ציון חלק מ"התקומה המופלאה", הרב שטרנבוך רואה בזה ניסיון. ככל שמדינת ישראל תהיה יהודית יותר ותיעלם תחושת השמד הקיימת אצל הקהילה החרדית יתכן שהקהילה החרדית יצעדו צעדים נוספים בתוך ה"ניסיון" בתקופה שבה השיב "ה' את שבות עמו לתת להם מקום דירה ואחיזה בארץ ישראל", ואולי אף להשתתף בהגנה הפיזית על אותה דירה ואחיזה בארץ ישראל.

עם ישראל בכלל והחברה החרדית בפרט נושאת עמה טרואמה בעקבות מלחמת העולם השנייה וחורבן עולם התורה בשואה. ביטוי לכך הוא הפסוק שמתנוסס מעל הכניסה לשיבת פוניבז': "וַיָּבֹהֶר צִיּוֹן תְּהִיָּה פְּלִיטָה וְהִיָּה קִדְשׁ" ומעל אוהל הקדושים "וְהִיָּה הַנֶּשֶׁאֶר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלַם קְדוֹשׁ יֵאמָר לוֹ". החברה החרדית לאורך שנים חיה בתחושת הישרדות, שהיתה במידה רבה מוצדקת בשעתה בקום המדינה, אך כעבור 80 שנה המציאות היא שעולם התורה גדל ופורח למימדים שלא היו קיימים מאז ומעולם. כפי שבזמן של מבוול יש מצווה להתכנס לתוך תיבה, כך בשוך הסערה, כשאין איום על גודלו ואיכותו של עולם התורה, יש חובה לצאת מן התיבה, לתת כתף, ולעסוק גם ביישובו של עולם.

הבאתי לעיל שלוש גישות יסודיות למבט חרדי על הקמת מדינת ישראל. ניתן למצוא גישות ביניים וכן ניסוחים שונים לאותן גישות בשיח הליטאי, החסידי והספרדי. קשה לפלח את אחוזי ההסכמה לכל אחד מהגישות בציבור החרדי ועד כמה עסוקים ביחס למדינה ביום יום.

קשה לראות בזמן הקרוב שינוי ביחס למדינה למי שרואה במדינת ישראל מעשה שטן. בקצה השני לאוחזים בגישתו של הרב אשר וייס נראה שיהיה קל יותר להסדיר תנאים לגיוס חרדים למי שאין תורתו אומנותו. האתגר הגדול הוא בגישתו של הרב שטרנבוך הרואה בהקמת המדינה "תקופת ניסיון" והשאלה מתי תסתיים תקופת הניסיון ואולי יפתח הזדמנות לתפיסה אחרת של המדינה.

יש לציין שאין בהכרח זהות בין היחס למדינה ליחס לשירות הצבאי. מחד, גם אם רואים במדינה "תקומה מופלאה" אם צה"ל נתפס כמקום שמגמתו לחלן את הציבור החרדי - גיוס לצבא יתפס כשמד רוחני. מאידך, אם צה"ל יצליח ליצר אמון בציבור החרדי שאין סתירה בין השירות הצבאי לבין היכולת להיות חרדי, גם אם המדינה נתפסת כגלות בארץ ישראל בנסיבות מסויימות ניתן יהיה לגייס חרדים, אמנם בדיעבד בגלל "גזירות מלכות" כפי שיהודים רבים, להבדיל, שירתו בעל כרחם בצבא הצאר או צבא הקיסר (כנראה לומר "נמות ולא נתגייס" בלשכת הגיוס של הצאר היו משמעויות חמורות יותר מלצעוק מול לשכת הגיוס בתל השומר).

אסיים פרק זה בדברי החפץ חיים בהקדמתו לספרו "מחנה ישראל":

וסדרנו החיבור הזה להראות לכל, כי נוכל לקיים מה שכתוב במשלי "ירא את ה' בני ומלך". דהיינו שנראה לקיים רצון הממשלה בכל מה שהיא מבקשת ממנו, ואף על פי כן נוכל לקיים רצון ה' יתברך ג"כ, ולא יהיה סתירה זה על זה... ועיקר הכל בא הספר הזה לחזק לישראל אמונתו בה' שלא תהיה אמונתו רפויה בידו ח"ו, וממילא כשיהיה לו אמונה שלמה יאמין שכל מה שהוא בעולם הכל הוא בהשגחה מאתו יתברך, וממשלת המלך הוא רצון וחסד מאת השם יתברך, ועל ידי זה ירוץ לעשות רצונו משאין כן אם ח"ו האמונה רפויה בידו, ממילא הכל רפוי בידו ח"ו.²⁹

מבלי להכנס לדיון ביחס למשמעות הכלל "דינא דמלכותא דינא", ולאחר הוזהירות הנדרשת בכתיבה תחת אימת הצנזורה באירופה, מעניין להשוות את מה שכתב החפץ חיים על השירות בכפייה בצבא הקיסר, לבין מה שנכתב בתקשורת החרדית על השירות בצה"ל.

תורת ארץ ישראל

לאורך המאמר לא התייחסתי כלל לציבור הדתי לאומי. יש להודות על האמת, השירות הצבאי גובה מחיר גבוה מהציבור הדתי לאומי, ורבים מדי "עוזבים את הדרך". בגלל ההכנה לחשיבות השירות הצבאי, ואולי גם בשל סיבות אחרות, פעמים רבות איננו מוחים מספיק על פגיעה ביכולת לשמור על תורה ומצוות, או על אורח וחשיפה לתכנים שאינה מתאימה לבן תורה ולשומר הלכה.

שיבת ציון מחייבת צמיחה של תורת ארץ ישראל, כפי שכותב הרב חרל"פ:

ועתה כאשר אנו עומדים על סף הגאולה, ואנו רואים עין בעין את רוב הצרות התכופות הבאות על ישראל, בכל מקומות מושבותיהם. ועד שנשכחת צרה אחת שניה ממהרת לבוא עלינו, לעמוד על המשמר, לתקן את היסוד שגרם לכל זה, והוליך אותנו לכל כבלי עול הגלות. לשוב אל התורה, ולהבין ולדעת שמבלעדה אין לנו שום תקומה ותקוה, ולזאת אנו מתחננים לפני הקב"ה: "שְׁלַח אֹרֶךְ וְאַמְתֵּךְ הַמָּה יְנַחֲנִי יְבִיאֵנִי אֶל הָר קִדְשְׁךָ וְאֶל מְשְׁכַנְתֶּיךָ" (תהלים מג, ג). היינו, שהאמת זו התורה שהושלכה לארץ, והחשך יכסה את הארץ תצמח מן הארץ. "אַמֶּת מֵאַרְץ תִּצְמַח" (שם פה, יב) וסתם ארץ היא ארץ ישראל. שבארץ ישראל תצמח האמת הזאת, ותתעלה כגן אֵלִקים בעדן, לקיים מה שנאמר: "וְהָאֶמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבּוּ" (זכריה ח יט). ואמת שזו התורה, אקדמיה לשלום, שהוא ענין הרמת קרן ישראל ואחדותם.³⁰

אחריות גדולה מוטלת עלינו להצמיח את אותו מנוע רוחני הנקרא "תורת ארץ ישראל", הדבר

29 "מחנה ישראל - הוא חבור מיוסד על ההלכות והנהגות, השייכות לאנשי הצבא כל ימי היותם בצבא, כדי לקיים על ידי זה מה שכתוב (משלי כ"ד) ירא את ה' בני ומלך" מתוך שער הספר.

30 מי מרום ג, מעייני הישועה עמ' ח

נכון שבעתיים לאור המשברים הקיימים בחברה הישראלית. לניתוק מתורת א"י יכולות להיות השלכות חמורות הן לציבור שאינו מחובר כעת לתורה ומצוות והן לציבור שחי בגלות בארץ ישראל. מעניין שהרב קוק השתמש בביטוי "מפלצת" בהזכירו סכנות אלו:

כל הדעות היותר קדושות ויותר טובות, יכולות הן להתהפך לרועץ בזמן שהן נעזבות מלעבדן וללמדן. ועוד, כל מה שתהיה הדעה יותר גדולה בערכה, יותר היא עלולה להצטייר בציור של חושך אצל מי שאינו משכיל ענינה. וזהו היסוד העקרי שגורם נפילתם הגדולה של הדורות מני אז. שמעזיבה של הלימוד העצמי העיון והציור החי הולכים הציורים הלך וכהה, עד שהם מתהפכים למפלצת. שתחת שכשהם בטוהרתם, מביאים כל טוב וברכה בעולם, כשהם נקדרים בקדרות דמיונית מביאים חשכה ואפלה... אבל כל זמן שאותו החלק המוכשר להיות החלק המדעי של האומה, הוא הווה שוכב ומניח את מושגיו להתישן ולהנוול, מה תוכל להיות התולדה אחרת מריקבון פנימי, גסות של בורות מעבר מזה, מחוברת עם פריקת עול וכפירה מוחלטת ופראית, ומעבר מזה כשלון כוח, קדרות ועצבון, המנוול את האדם, ומוריד את ערכו.³¹

באגרות הראי"ה³² קורא הרב קוק (עוד בשנת תרסח) שלא לפספס את שעת הכושר "שיאספו אלינו כוחות טובים לעסוק בבנין הרוחני וחומרי של ארץ ישראל", וכן "שכל מי שנקודת יראת שמים אמיתית בוערת בלבבו, לא יוכל להיות שיתעלם מלבוא לעזרת ד' ועמו", והוא מזהיר באופן חריף:

אם נעזוב את שעת הכושר של התחלת התפתחות הישוב, והחלישות הגופנית והרוחנית וחסרון אמצעי המלחמה, יבואו עד מרום קצם אצל שלומי אמונים שבארץ ישראל, והיד הרמה החומשת בהפקרות ודרכי הגויים' באין זכר לקדושת ישראל באמת המחפה אתח חרסיה בסיגים של לאומיות מזויפת בגררים של היסטוריה ושל חיבת השפה, המלבישה את החיים צורה ישראלית מבחוץ במקום שהפנים כולו הוא אינו יהודי העומד להיות נהפך למשחית ולמפלצת, ולסוף ג"כ לשנאת ישראל וארץ ישראל, כאשר כבר נוכחנו על פי הנסיון, אם היד הטמאה הזאת תתגבר אז אין די באר גודל האסון!

סיכום

כמו כל ציבור המתגייס לצבא יש לציבור החרדי מה לתרום לפסיפס הצבאי (ושהצבא לא יהיה כור היתוך עבורו!), לא רק בסד"כ אלא גם ברוח ובמימוניות הייחודיות לציבור החרדי.

31 פנקסי הראי"ה ב, מה

32 אגרות הראי"ה א אגרת קמד

הדרך ארוכה. תהיינה כמובן בעיות ביישום, אך מנגד, יש כעת סכנות קיומיות מאויבים חיצוניים וממחלוקות פנימיות, שבניגוד לגיוס חרדים, שאותן ניתן לפתור כפי שהצעתי בהרחבה לעיל, הן מורכבות וקשות הרבה יותר.

תנאי הכרחי ולא מספיק להצלחה הוא בניית האמון ההדדי בין הציבור החרדי לצה"ל, והבנה של צה"ל שקליטת הציבור החרדי בצבא תחייב את הצבא בשינויים וההתאמות. אם התהליך ייעשה בחוכמה (גם בהתאמת גרף האימונים והתעסוקות ובהכנות הלוגיסטיות הנדרשות), שינויים אלו לא ישפיעו על כלל צה"ל. בבניית האמון ההדדי ידרשו התאמות הן מהצבא והן מהציבור החרדי.

הצבא ידרש לבנות לעת עתה מסגרות שתהיה בהן לא רק אפשרות לשמירת מצוות אלא אפשרות לקיים אורח חרדי הכולל תכנית ליווי רוחני. זה יחייב את הצבא לבנות מסגרות נפרדות לחרדים הכולל את המעטפת הלוגיסטית. דרישה זו תוכל להתקיים רק במסגרת חטיבתית. חטיבה חרדית תוכל גם לבנות יחידת הכשרות לפיקוד שתוכל להכשיר את המפקדי הכתות מבלי לשלוח אותם לבית ספר למפקדי כתות. מסגרת זו תוכל לעמוד בדרישת ההתבדלות שהם אחד מאבני היסוד בהשקפה החרדית.

החברה החרדית עוברת תמורות רבות בלי קשר לחוק הגיוס. במובנים מסויימים הגיוס לצבא יכולה להיות פתרון לשינויים האלו כעין מעבר בין עולם הישיבה לבין עולם "בעלי בתים" למי שהחליט שתורתו אמנם אמונתו אך לא אומנתו. במסגרת תמורות אלו הציבור החרדי יצטרך להגדיר מחדש לאחר מעל לשבעים שנה את היחס שלו למדינת ישראל, מעבר לראיה הפונקציונאלית, במנעד האפשרויות ההשקפתיות שציינתי לעיל. להערכתי בירור רוחני זה יקל ויאפשר בסופו של דבר ליטול חלק במערכות המדינה לא רק לצורך פרנסה או בגלל גזירה כזאת או אחרת.

על הסכנות הרוחניות יש להתפלל שהתורה תהא מגינה ומצלת, בפירוש המקורי של הביטוי, כפי שמופיע במסכת סוטה: "אמר רב יוסף: 'תורה בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה מגנא ומצלא'" (דף כא ע"ב). דהיינו זכות לימוד התורה מגינה ומצילה, בין בזמן שעוסקים בה ובין בזמן שאין עוסקים בה בפועל. וכפי שפירש רש"י: "שמגינה מן היסורים ומצלת מיצר הרע שלא יכשילנו לחטא".

חיילי צה"ל בכלל, וחיילי צה"ל החרדים בפרט, העוסקים בפיקוח נפש של כלל ישראל, ראויים לסייעתא דשמיא ולהינצל מיצר הרע ומחטאים. אומנם הדרך ארוכה, אבל בעיניי אפשר להחליף את סימן השאלה שבכותרת לסימן קריאה: הקהילה החרדית תוכל לשרת בצבא ולהישאר חרדית!